

Foutloos Leren: succes- en faalfactoren

Voorbeelden uit de langdurig zorg voor mensen met het syndroom van Korsakov

Foutloos Leren

wordt in sommige Nederlandse verpleeghuizen grootschalig ingezet, terwijl het op andere plekken niet of mondjesmaat wordt toegepast. Er lijkt dus een verschil te zitten tussen de klinische effectiviteit die steeds weer in onderzoek wordt bewezen en de praktische inzet van de methode. Maar hoe pas je Foutloos Leren eigenlijk toe in het verpleeghuis? Het antwoord op deze vraag wordt gegeven aan de hand van praktijkvoorbeelden uit de Korsakovzorg en praktijkonderzoek.

Foutloos Leren is een methode om mensen met ernstige geheugenproblemen vaardigheden (opnieuw) aan te leren. Tijdens het leerproces worden fouten voorkomen door een hoge mate van structuur aan te brengen. De aan te leren vaardigheid

wordt in kleine, duidelijke stappen opgedeeld. Door middel van gerichte instructies, gegeven door een therapeut of verzorgende, wordt de vaardigheid vervolgens aangeleerd. De cliënt krijgt geen kans om een fout te maken; zodra het mis dreigt te gaan grijpt de begeleider direct in en doet hij of zij het opnieuw volgens het stappenplan voor. De vaardigheid wordt zo op een foutloze manier ingeslepen in het onbewuste, automatische geheugen. Foutloos Leren is succesvol bij het aanleren van alledaagse vaardigheden, zoals koffiezetten, een wasmachine bedienen, telefoneren of schoonmaken. Er zijn aanwijzingen dat het toepassen van Foutloos Leren cliënten zelfstandiger maakt, gedragsproblemen vermindert en de kwaliteit van leven verbetert. Foutloos Leren kan bij veel verschillende doelgroepen worden toegepast.

Voor mensen met matige tot gevorderde dementie zijn de resultaten goed. Onlangs kwam er ook meer bewijs voor succesvolle inzet bij mensen met Niet Aangeboren Hersenletsel (NAH) en mensen met het syndroom van Korsakov. Veel verschillende doelgroepen binnen de langdurige zorgverlening kunnen dus baat hebben bij Foutloos Leren.

RANDVOORWAARDEN

Voor het toepassen van Foutloos Leren in de zorg maakten *Yvonne Rensen* en collega's een praktische handleiding. In deze handleiding omschrijven de auteurs dat het voorafgaand aan het toepassen van Foutloos Leren van belang is om te kijken naar de mogelijke meerwaarde van de techniek voor een organisatie. Contact met een medewerker van een instelling waar Foutloos Leren al wordt toegepast is

Bij Atlant leerde een bewoner met Korsakov de zorg voor twee konijnen aan op basis van de Foutloos Leren methode

dan bijvoorbeeld zinvol, om op ideeën te komen. De handleiding noemt vervolgens vijf randvoorwaarden die noodzakelijk zijn voor het succesvol implementeren van Foutloos Leren. De eerste randvoorwaarde is de beschikbaarheid van zorgverleners of therapeuten die de techniek kunnen toepassen. Gemotiveerde medewerkers met kennis, bijvoorbeeld opgedaan via een cursus, moeten voldoende tijd hebben om Foutloos Leren te kunnen toepassen. De tweede voorwaarde is de beschikbaarheid van een projectgroep, die Foutloos Leren als kartrekker gaat toepassen in de praktijk. In deze projectgroep zijn verschillende disciplines vertegenwoordigd die samen verantwoordelijk zijn voor Foutloos Leren binnen de organisatie. Zij maken stappenplannen voor het toepassen ervan, een planning voor het gaan toepassen en begeleiden de medewerkers die Foutloos Leren in de dagelijkse praktijk toepassen. De derde voorwaarde is een betrokken management, dat faciliterende keuzes maakt voor het kunnen

implementeren van Foutloos Leren, bijvoorbeeld door medewerkers hier tijd voor te geven. Ook is bereidheid om te investeren in extra medewerkers een noodzaak. Ten slotte is enige rust in de organisatie van belang, omdat bij grote (op handen zijnde) reorganisaties implementatie te complex is.

PRAKTIJKONDERZOEK

In 2021 deden studenten verpleegkunde van de *Hogeschool Arnhem en*

Nijmegen onder begeleiding van *Anne-marie Helmers, Mardin Talib* en *Caroline Hertgers* onderzoek naar waar het inzetten van Foutloos Leren spaak loopt en hoe dit te voorkomen is. Zij deden onderzoek in de woonsetting *Markenhof*, onderdeel van *Atlant*. Op deze locatie, waar mensen met het syndroom van Korsakov wonen, is Foutloos Leren in 2019 geïntroduceerd. Het onderzoek werd op verzoek van zorgmedewerkers uitgevoerd. In het

FOUTLOOS LEREN: EEN SUCCESSTORY

Bewoner Harry woont sinds 2009 in *Korsakov Expertisecentrum Slingedael*. Hij kwam daar vanuit een verwaarloosde thuissituatie, waar hij als kluizenaar leefde. De eerst vijf jaar van zijn opname leeft hij een zeer teruggetrokken leven, waarbij hij alleen voor de maaltijden uit zijn kamer komt. Hij is moeilijk te motiveren tot deelname aan activiteiten. Na tien jaar opname wordt bij hem gestart met het foutloos aanleren van het bedienen van het koffiezetapparaat. Na ongeveer vijf keer trainen kan hij zelfstandig koffiezetten. Vanaf dat moment zet Harry voor de hele woongroep koffie op drie momenten per dag, waardoor zowel zijn zelfredzaamheid als de ervaren kwaliteit van leven groter is geworden.

ZELF BENOEMEN OF MEEDOEN MET DE STRUCTUUR?

Uit onderzoek van Yvonne Rensen en collega's komt naar voren dat Foutloos Leren zowel toepasbaar is wanneer cliënten zelf benoemen wat ze willen leren, als wanneer zij meedoen met een structuur waarin iedereen dezelfde vaardigheden leert. Wil iemand met een grote passie voor tuinieren bijvoorbeeld graag leren om zelfstandig planten en bloemen te potten en te zaaien? In dat geval zou er een groter leereffect aanwezig zijn om dat zelfstandig te doen dan wanneer hij/zij meegaat in de algemene Foutloos Leren activiteiten die op de afdeling worden aangeboden. Het lijkt erop dat een persoonlijke, intrinsieke motivatie bij mensen leidde tot een iets beter leereffect. Specifiek vragen naar wat een bewoner zelf graag wil leren, kan dus helpen bij het boeken van successen.

praktijkonderzoek, waarbij interviews werden afgenomen met tien zorgprofessionals, kwam een aantal factoren naar voren die het proces vergemakkelijktten of moeilijker maakten.

Factoren die het proces vergemakkelijktten

Het zien en ervaren van de successen en potentie van de methode vergemakkelijken de inzet van Foutloos Leren: 'Het grootste voordeel is dat de cliënten door Foutloos Leren *autonoom* en *zelfstandig* worden.' De zorgmedewerkers merkten dat dit hen uiteindelijk veel tijd scheelde in hun werk. Dit maakte hen enthousiast om Foutloos Leren op bredere schaal in te zetten. De steun vanuit de zorgmanagers wordt ook als een belangrijke voorwaarde gezien voor een gemakkelijkere inzet in de praktijk. Waardering en actieve betrokkenheid van 'hogerop' is belangrijk voor het laten slagen van Foutloos Leren. Verder kan de inzet van digitale hulpmiddelen, zoals smartwatches die cliënten herinneren aan het uitvoeren van een taak, ervoor zorgen dat de implementatie van Foutloos Leren de zorgmedewerkers minder tijd en energie kost en zo gemakkelijker kan worden ingezet.

Factoren die het proces moeilijker maakten

Zorgmedewerkers gaven aan dat de inzet van Foutloos Leren onder andere

negatief beïnvloed wordt door de tijdsinvestering die de methode vraagt: 'Uiteindelijk is op lange termijn het idee dat het toepassen van Foutloos Leren tijd scheelt, omdat mensen zelfstandiger worden. Maar de *aanloop* naar Foutloos Leren *kost tijd*, wat je als zorgmedewerker altijd *tekortkomt*.' Ook onrust op de groepen en lage personeelsbezetting maken het toepassen van Foutloos Leren lastig. Zorgmedewerkers zijn door personeelstekort bijvoorbeeld eerder geneigd om de activiteit snel zelf te doen, zodat ze meer tijd overhouden om onrust op de groep goed te kunnen opvangen. Bovendien is stabiliteit binnen een zorgteam belangrijk, zodat het vaste team Foutloos Leren consequent kan toepassen.

Een ander punt dat de inzet van Foutloos Leren negatief beïnvloedt, is de motivatie binnen het zorgteam, die volgens en zorgmedewerker over tijd neigt te verwateren. Ook merkten sommige medewerkers op dat Foutloos Leren toepassen in de praktijk vaak 'werken volgens het boekje' is. En dat is schakelen: 'Ik vind wel dat we hier veel op de automatische piloot werken. Om dan weer terug te gaan naar *bewust bekwaam*, dat is een *ingewikkelde som*.' De kennis over Foutloos Leren moet bovendien voldoende worden verspreid en opgefrist: 'Eenmalig een training aanbieden is niet voldoende. Je moet hem *herhalen*.' Het is dan ook belang-

rijk dat het hele team de training volgt. Een meerwaarde zou zijn om ook Foutloos Leren experts te betrekken. De zorgmanagers vullen aan dat het terug laten komen van Foutloos Leren in de doelgroepoverleggen, zorgplannen en evaluatiegesprekken belangrijk is, en dat schriftelijke afspraken over Foutloos Leren (wie, hoe vaak, etc.) tussen behandelaren en zorgmedewerkers gewenst zijn. Ook geven ze aan dat een cultuuromslag naar '*bewust bekwaam werken*' van belang is.

KONIJNEN KNUFFELEN

Hoewel Foutloos Leren nog niet in alle verpleeghuizen grootschalig wordt ingezet, wordt deze methode bij verpleeghuisorganisatie *Atlant* al regelmatig toegepast, met succes. Mensen met het syndroom van Korsakov kunnen lijden aan apathie, inactiviteit, sombere stemming en depressies. Binnen Markenhof, een verpleeghuis met kleinschalig wonen voor mensen met Korsakov, onderzocht het team wat een passende methode of techniek is om hun bewoners weer te activeren en de apathie te verminderen. Na het volgen van klinische lessen en het observeren bij andere zorgorganisaties, concludeerden zij dat Foutloos Leren hier de meest passende methode voor is. Daarnaast bleek uit wetenschappelijke studies dat de omgang met huisdieren de stemming van mensen met depressies kan verbeteren. Het team koos er daarom voor om Foutloos Leren en huisdieren te combineren, en een bewoner via een stappenplan de zorg voor twee konijnen aan te leren. De bewoner werd geleerd om het hok van de konijnen te verschoonen, ze te voorzien van water en voer, en ze regelmatig uit hun hok te pakken voor een knuffelmoment. Er werd gehoopt dat dit zorgde voor een vermindering van de inactiviteit en een verbetering van de stemming. En dat deed het. Een zorgmedewerker vertelt: 'Als een bewoner bijvoorbeeld een slechte dag heeft, is de zorg voor de

konijnen een reden om iemand toch uit bed te krijgen.' Daarnaast zien de medewerkers dat de konijnen positieve emoties en een lach opwekken bij de bewoners en daardoor een positief effect hebben op de stemming. Hoewel het succes groot was in de eerste periode, is na verloop van tijd toch besloten om te stoppen met het houden van konijnen bij de afdeling.

SNEEUWBALEFFECT

Binnen *Amsta* is het trainen met Foutloos Leren op verschillende locaties geïmplementeerd: grootschalig, kleinschalig, open en gesloten afdeling. Bij de start van de implementatie werden zorgmedewerkers gevraagd of zij met behulp van stappenplannen een cliënt wilden trainen in het uitvoeren van een bepaalde routine. Alle zorgmedewerkers volgden daarna een training Foutloos Leren. Zij werden begeleid door psycholoog en stagiaire psychologie. Hierin werd een groot appel gedaan op de intrinsieke motivatie van de zorgmedewerkers. Dit leek aanvankelijk een succes, maar verwaterde vrij snel binnen alle afdelingen. Vervolgens werden zorgmedewerkers min of meer aangewezen of gericht gevraagd door de psycholoog en clustermanager om met behulp van Foutloos Leren te gaan werken. De concrete aansturing bleef echter uit, wat maakte dat medewerkers dit teveel als een vrijblijvend onderdeel van hun werk bleven zien. Vervolgens is gericht gestart op de kleinschalig gesloten afdelingen. Dit zijn twee afdelingen waar zes cliënten verblijven. Elke dienst heeft één of twee zorgmedewerkers per afdeling. Vanwege de kleinschaligheid is er relatief veel ruimte voor individuele aandacht voor de cliënt. Daarnaast zijn de cliënten, buiten hun individuele behandelprogramma, altijd op de afdeling. Zorgmedewerkers hebben veel gelegenheid contact op te bouwen met de cliënten en dragen verantwoordelijkheid voor de zorg. Om het foutloos leren te laten slagen

zijn twee zorgmedewerkers door de psycholoog begeleid in het trainen van de cliënten. Deze zorgmedewerkers raakten zeer enthousiast door het trainen én het ervaren dat cliënten specifieke routines van vaardigheden aanleren, en zo dus een deel van hun zelfstandigheid terugkrijgen. Deze twee zorgmedewerkers zijn het trainen steeds meer gaan uitvoeren. Zo hebben zij op beide afdelingen alle cliënten met behulp van een stappenplan leren strijken. Dit zorgde ervoor dat andere zorgmedewerkers ook geïnteresseerd raakten. De twee zorgmedewerkers kregen een meer coördinerende rol, onder supervisie van de psycholoog. Zij begeleidden de andere zorgmedewerkers, maar waren soms ook aanjagers in het motiveren van anderen. Er werden succesfilmpjes van het trainen met elkaar gedeeld, zowel cliënten als zorgmedewerkers kregen complimenten en er ontstonden steeds meer ideeën over aan te leren vaardigheden.

Op deze afdelingen is de implementatie succesvol verlopen. Om ervoor te zorgen dat dit proces ook op andere afdelingen een dergelijk beloop krijgt is er afdelingsoverstijgend een intervisiegroep gestart. Zo wordt er geprobeerd om door middel van kruisbestuiving andere zorgmedewerkers van andere afdelingen ook verder te motiveren om met behulp van foutloos leren cliënten te trainen. Dit lijkt een positief effect te hebben. De zorgmedewerkers voelen zich steeds meer verbonden met Foutloos Leren. Toch is er verschil op te merken in de snelheid en effectiviteit van de voortgang van het implementatieproces. Zowel de grootte als de beslotenheid van de afdeling lijkt daarin een belangrijke factor.

HOE VERDER?

Foutloos Leren is een effectieve interventie in de verpleeghuiszorg. Het kan worden ingezet om cliënten met dementie, NAH en het syndroom van

Korsakov een activiteit of vaardigheid aan te leren. Daardoor heeft het een positief effect op de zelfstandigheid, gedragsproblematiek en de kwaliteit van leven van verpleeghuisbewoners. In verschillende instellingen blijkt opnieuw dat het proces van Foutloos Leren continu aandacht nodig heeft. Steun vanuit het management, zichtbaar vergrote zelfstandigheid van cliënten en het zien en ervaren van deze successen leiden tot meer succes. Daar staat tegenover dat bewust bekwaam worden in de methode, overige veranderingen binnen de organisatie en de redelijk forse tijdsinvestering de inzet van Foutloos Leren moeilijker maken. Over het algemeen wordt de meerwaarde van de methode gezien door zowel zorgmedewerkers als management, waarbij inbedding in de organisatie in samenspraak met zorg en management noodzakelijk is. Het implementeren van Foutloos Leren vraagt dus extra zorginzet, maar die kan aan het einde van het leertraject worden teruggewonnen door verbeterde autonomie van verpleeghuisbewoners. ♦

TEKST ERIK OUDMAN, FLEUR VAN DER THOLEN, ANNEMARIE HELMERS, CAROLINE HERTGERS EN ROELINE BIEMOND

BEELD ADOBESTOCK/BOBEX73

Erik Oudman is gz-psycholoog en senior onderzoeker bij Lelie Zorggroep, Korsakovcentrum Slingedael en Universiteit Utrecht, Helmholtz Instituut

Fleur van der Tholen is neuropsycholoog bij Lelie Zorggroep, Korsakovcentrum Slingedael en Universiteit Utrecht, Helmholtz Instituut

Annemarie Helmers is onderzoeksbegeleider en praktijkonderzoeker bij Atlant, Markenhof Expertisecentrum Korsakov

Caroline Hertgers is persoonlijk begeleider bij Atlant, Markenhof Expertisecentrum Korsakov

Roeline Biemond is gz-psycholoog en onderzoeker bij Amsta, Korsakovcentrum en Universiteit Utrecht, Helmholtz Instituut